

A HAGYOMÁNYMŰVELŐ TOMPA MINT HAGYOMÁNYALANY

É. KOVÁCS LÁSZLÓ

Az Észak-Magyarország című megyei lap 28 évvel ezelőtt, 1971. április 8-i számában Néprajzosok találkozója Kisgyőrben cím alatt arról tudósított, hogy az előző napon négy megye néprajzkutatói Tompa Mihályra, mint a néphagyomány kiemelkedő művelőjére emlékeztek Kisgyőrben.

Ekkor volt 125 éve, hogy Tompa Mihály a jeles pataki diák tanulmányai folytatása mellett a Felvidék történelmi, néprajzi és lemeneti értékeit kutatva Kisgyőrt mint ezek *jelentős forrását* jelölte meg.

Ma is csak rácsodálkozással állapíthatjuk meg, hogy Tompa milyen odaadó ügyszeretettel vette számba e kiterjedt országgrész fellelhető értékeit, hogy regéiben, mondáiban feldolgozva irodalmi közkinccsé tehesse azokat. Ezt tette Szabolcs-Szatmár megyei és a dunántúli Sárbogárdon töltött években is.

Tompa diáktársait, barátait is bevonta a gyűjtőmunkába. Dr. Rác Lajos Sárospataki irodalom című tanulmányában így említi:

*...az énekes diákok szerették a nép dalait, érthető, ha Tompa számára diáktársai könnyen tudtak népregét gyűjteni.*¹

Liszkai Papp Imrét, Kisgyőr akkori tanítóját is arra kérte, hogy a falu fiataljainak dalait, mondókáit, társas játékait írja le és küldje el neki.

A Herman Ottó Múzeum 1988-ban adta ki Tompa 1844-ben gyűjtött Dalfüzérét. A 109 év múltával, 1953-ban felbukkant, addig ismeretlen kottás daloskönyv címlapján ez áll:

DALFÜZÉR MDDCCCXLIII.

össze szedte, 's írta Tompa Mihály Sáros Patakon és Selyeben.

Belső előzéklapján idézet Erdélyitől:

*Mi a szívet megszenteli
S édes húrral lesz az teli
A dal, a dal, a dal!!!*

A kiadást előkészítő Pogány Péter *Útravaló* című bevezetőjében így ír:

Napjaink magyarja olyan, napfényre bukkant, régi dalgyűjtemény kottákban is bővelkedő hasonmását veszi itt kézbe, amely újra szem-, fül-, tehát lélek közelbe idézheti számára a fiatal Arany János, Petőfi Sándor, Liszt Ferenc nemzedéktársainak, köztük a parasztsorsúaknak is, társas daléletet.

Tompa Mihály nemcsak kedvtelésből, de néphagyományt bűvárló tudományos, azonkívül költői inspirációt váró érdeklődésből is gyűjtött lírai, dramatikus és leginkább mondai népköltészetet.

*A folklorisztikát megbecsülő lírikus és epikus Tompa is a múltjához vissza találó magyar nemzet egyik ébresztője akart lenni.*²

¹ A sárospataki Református Főiskola Évkönyve II. kötet. Sárospatak, 1931. 178.

Tompát most még nem mint hagyományművelőt, nem a kiváló prédikátort, ének-, ima és egyházbeszéd-író, hanem mint hagyományalanyt kívánom bemutatni.

Azt, hogy a halálát követő 130 év elteltével hogyan él Tompa, e szomorú sorsú, hányatott utóéletű ember a gömöri nép halványuló emlékezetében.

Tompának híveiről, paptársáról, barátairól, azok emberi gyengéiről és gyarlóságairól mintegy száz bizalmas vallomása kerül elő a halála évében letétbe helyezett és ötven év múltával 1918-ban felbontott Fekete könyvben. A Fekete könyvet addig a jászóvári premontrai apátság őrizte. Felbontás után a költő végakarata szerint a Magyar Tudományos Akadémia tulajdona lett. Mindaddig irodalmi érdekességeket ígéző titok volt. A felbontás ezért általános csalódást keltett. Szövegét egészében a Budapesti Szemlében jelentették meg. Ebben áll a magyarázata, hogy a tényleges tartalmáról csak az olvasók szűk köre tudhatott.

Így születhetett és terjedhetett el a *Tompa titkos végrendeletéről* kelt többváltozatú legenda, sok találgatást, téves közhiedelmet kiváltva.

A Fekete könyv másodszor Tompa Mihály összes művei című kötetben jelent meg.

Ám sem ez, sem ennek sajtóvisszhangja, de még a költő halálának 100. évfordulóján történt hanvai sírfelbontás sem győzte meg a közvéleményt, hogy Tompa nem hagyott titkos végrendeletet, hogy nincs távlati időkre szóló jövendölés sem, hogy ez az írás nem más mint sajátos korrajz és kései életrajzi adalék.

Panka Károly 1940-ben megjelent Tompa az anekdoták tükrében című könyvében mintegy negyven olyan történet olvasható, melynek közlői a költő barátainak, diáktársainak, pályatársainak, tanárainak leszármazottai köréből kerülnek ki.

A Fekete könyvben olvasható kritikus társadalmi helyzetkép és a Panka Károly által összegyűjtött anekdoták – a költő által és a mások által róla elmondottak – együttesben elfogadható képet adnak öröla, az *emberről*.

Sokáig nem gondoltam, hogy Tompa életútjának vannak még széles körben ismeretlen (publikálatlan) epizódjai. Két évtized alatt azonban nagyobb erőfeszítés nélkül sikerült többtucatnyi történetet összegyűjteni, néhány kivétellel egyszerű emberek apáról-fiúra hagyott emlékezéseit.

Adalékok a Tompa Mihály fájához fűződő szójhagyományhoz

Három szomszédos dél-gömöri falu – Kelemér, Gömörszőlős (1906 előtt Poszoba) és a határon túli Naprágy között szinte azonos közelségben a Bakoskut-völgyi erdő aljában áll egy óriási tölgy. A mintegy 250–300 éves famatuzsálem ágait az idő számtalanszor megcsonkította.

Erről a fáról becses emléket őriz a szójhagyomány.

Fükő Laci bácsi, a Diószeghy család egykori aratógazdája elbeszélése szerint ezt a fát régen Tompa Mihály fájának nevezték. Elmondta, hogy a költő és közeli barátai, a közeli földbirtokosok és papok gyakran kijártak oda pihenni, beszélgetni.³ Így emlegette ezt Babus Danyi bácsi is, aki olvasott ember volt és Tompa verseit *betéve* tudta szavalni. 1910 körül volt, hogy tarvágást végeztünk abban az erdőben. Az uraság igen a lelkünkre

² Dalfűzér 1844. Tompa Mihály kézirat, kottás népdalgyűjteménye. Herman Ottó Múzeum Miskolc, 1988.

³ Adatközlő: Fükőh László Kelemér

kötötte, hogy vigyázzunk arra a fára, mert az alatt Tompa is járt. Ma már csak az erdőművelők és a szakemberek emlegetik Tompa fájaként.⁴

Kik tartoztak Tompa itteni baráti köréhez, kikről szólhat a szájhagyomány?

Elsőként Vadnay Boldizsárt, az egyházközség főkurátorát, az 1848–49-es szabadságharc főhadnagyát említhetjük, aki a nyugati hadjáratban Schvechatnál ismerkedett meg Tompával, a gömöri zászlóalj tábori lelkészével. Ő hívta meg Kelemérré és az ő ajánlására választották meg keleméri-gömörszőlői lelképásztornak. Vadnay a hadjáratban megfázott, súlyos beteg lett, és hamarosan elhunyt. Tompa gyászbeszéde *Háborgás és kibékülés az étellel és a halállal, Vadnay Boldizsár fölött, 1849-ben* vált ismertté. Vadnay a *férfiak férfja* volt – ahogy a költő nevezte.

A másik nagy ember Recsky Benedek naprágyi földbirtokos volt, aki szintén fiatalon, 45 évesen hunyt el. Márványobeliszkje Tompa sírversével a Székípuszta kúria kertjében állt. E sírversnek említésre érdemes története van. Közel két esztendő kellett a költőnek, hogy mély baráti érzelmeinek és nagyrabecsülésének méltó kifejezést találjon. Több ismert változat után az alábbi sorok kerültek a síremlékre:

*Áldás reád, nemesen dobogott szív! Oh ha kihűltél
Kincsed az élőknek mért nem hagyád örökül?
Annyi becsület, jóság, szeretettel vala te benned,
Hogy száz romlott szív megnemesülne tőle!*

A harmadik barát egy beteges, mogorva öregúr, Diószeghy Károly, a helyszín egykori tulajdonosa. A többiek, akikkel a nagy fa alatt találkoztak: a katolikus Putnoky Móricz és a Poszobán birtokos Hámos Gusztáv, paptársai, a ragályi Orbán Ferenc, az alsószuhai Majomi József és a zádorfalvi Batta Bálint.

Így kapcsolódik a fa a természet szépségeit kedvelő, falujának határában gyakran járó-kelő költő emlékéhez.

Tompa megfeddi Soldos Emiliát

Tompát nagyon zavarta, hogy hívei közül többen is késve érkeztek az istentiszteletre. Voltak olyanok is, akik a prédikáció alatt érkeztek, akkor foglalták el a helyüket, magukra vonva a többiek figyelmét.

Tompa elhatározta, hogy mint minden más rendellenességet ezt is megszünteti. Egyik vasárnapon megkérte feleségét, hogy a legkésőbb jövőekkel tartva, lehetőleg prédikáció közben lépjen be a templomba.

– Fontos, hogy így legyen! – kötötte rá.

Soldos Emília minden különösebb kérdezősködés nélkül tett eleget férje kérésének. Nagyon meglepődött, amikor Tompa emelt hangon dorgálni kezdte:

– Íme testvéreim! Itt van a sokat emlegetett példa. Hogy lenne rend az egyházban, ha a tiszteletes asszony is ilyen módon sérti, semmibe veszi azt.

A szertartás után a templom előtti dombon a hívek rövid beszélgetésre álltak össze. A gondnok mindjárt szóvá is tette, hogy szeretett papnéjukat ilyen nagy nyilvánosság előtt fedtte meg Tompa:

– Tiszteletes úr! Ezt nem kellett volna! Nem, Nem! – erősítették a többiek is.

– De bizony kellett az! – szólta Tompa. – Én a tiszteletes asszonyt kiengesztelem. De ha maguk közül hasonló módon bárkit is elmarasztalok, akkor abból neheztelés, de inkább harag következik.

⁴ Adatközlő: Babus Dániel Gömörszőlős

Tompa ezzel meg is szilárdította az istentisztelet rendjét, mert ezek után beharangozás után mindig együtt volt a gyülekezet.⁵

Amikor Tompa Arany Mihály poszobai kondás vendége volt

Tompa 1851. augusztus 31-én költözött Hanvára. Ezt követően még számos esetben ellátogatott Kelemérrre és a poszobai leányegyházba. Ezek közül legemlékezetesebb volt az egykori poszobai kondás lányának lagzija.

Tompa eskette az ifjú párt. A kondást Arany Mihálynak hívták. Az ő nevében a nagy költő-barát Arany János és Tompa keresztnéve egyesült, ezért részesítette őt Tompa ilyen nagy megtisztelésben.

Négy lagzi volt akkor a faluban, így emlegették az öregek.⁶

Tompa Mihály Hanvára költözése után is ellátogatott a volt ekléziába. Egy télen történt, hogy Poszobára volt hivatalos. Négy házasságot kötöttek egy napon. Nagy esemény volt az, abban a kis faluban. Úgy emlegették, hogy egyetlen lagzi volt az egész falu. Tele volt a falu lagzis néppel. Három pap végezte az eskettetést, közülük egy Tompa volt.

Poszobán Arany Mihály volt a kondás, egy elszegényedett nemes. Gazdag családnál állt a lagzi. De nem ezeknél, hanem a kondásnál vendégeskedett. Az ő lányát eskette Tompa. Mert a kondás Tompa keresztnévét és a legkedvesebb barát, Arany János nevét viselte.

Tompa még Keleméren lakott, már akkor kikötötte, hogy ő esketteti meg az Arany Mihály lányát – ha megnő.⁷

Erről az emlékezetes napról a kelemér-gömörszőlösi református egyházközségek anyakönyvében az alábbiak olvashatók:

1852. február 4-én házasságot kötöttek

<i>vőlegény</i>	<i>mennyasszony</i>	<i>lelkipásztor</i>
6. Kovács János poszobai	Babus Susanna poszobai	Soós Lajos keleméri
7. Kovács József poszobai	Palcsó Mária trízi	Orbán Ferenc ragályi
8. Kovács József poszobai	Kis Borbála ragályi	Orbán Ferenc ragályi
9. Babus Pál poszobai	Arany Mária poszobai	Tompa Mihály hanvai pap
24-éves, ref.	18-éves ref. vallású	
Alsó babus István és Veres Judit fia	Arany Mihály és Csizi Katalin lánya	
szül. Poszobán	szül. Lénártfalván	
tanuk a 9. sorsz. alatt lévőknel		
Szabó Pál poszobai	Molnár János lénártfalvi	
lakosok		

⁵ Adatközlő: Dr. Varga András Tiszabercel, 1926.

⁶ Adatközlő: M. Babus Dániel Gömörszölös

⁷ Adatközlő: id. Fükő László Kelemér

Megjegyzés: Orbán Ferenc ragályi lelkipásztor Tompa kedves barátja, Soós Lajos pedig keleméri utódja volt.

Tompa és vendégei

Hideg téli délután volt. Tompa kinézve az ablakon észreveszi, hogy vendégek közelednek, Száraz-völgy paptársai, hárman.

Vastag gyertyát vesz elő, meggyújtja és a szépívű Fazola-kályha rostjára helyezi. Megy a vendégeket fogadni.

– Gyertek, gyertek! – hívja őket szíves szóval a hideg szobába.

– Szinte megéreztem, hogy jöttök. Most gyújtottam be éppenséggel. Meleg lesz itt mindjárt, ne féljete.

Literest tesz az asztalra, jó poszobai pálinkával. Tölt, koccintanak, iddognak. Látják a tűz lobogását a kályha résein, melegét bár még nem igen érzik.

Tompa csak töltöget, kínálgatja őket, beszélgetnek. Jó néhány körrel apad már az üveg, amikor így szól a többihez:

– Várjatok egy kicsit! A tűzről majdnem, hogy elfeledkeztem. Teszek már rá!

– Isten ments! – mondja az egyik vendég.

– Egy darabot se többet! – kérleli a másik, meleg van már itt így is.⁸

Tompa és a siketnéma párbeszéde

Tompa igen jó emberismerő volt, az alábbi történet is bizonyítja. Íróasztalánál dolgozott éppen, közel az aprócska ablakhoz, kihasználva a beszűrődő kevéske világosságot. Látta, hogy koldus lép be a kapun, az akiről úgy hírlik, hogy siketnéma. Figyeli, figyeli.

Az első kopogtatásra választ sem ad, mintha nem hallaná, a másodikra keményen szól:

– Szabad!

Az idegen belép, hallgatva álldogál. Tompa ültében hátranéz, és még keményebben szól:

– Mióta vagy siketnéma?

– Három esztendeje – vágja rá az idegen nagy ijedten.⁹

Hogyan került Tompa Hanvára

Hamvay Károly földesúr a hanvai református egyház főgondnoka volt. Aratás volt. Hamvay hazafelé ballagott aratóival a tarlóról. A hold már feljött a láthatáron, éppen Kelemér irányában. Az úr elől ment a fiatalokkal, akik a hajnalban kezdett napi nehéz munka után is vidámak voltak, tréfálkoztak egymással. Ebből kifogyva nótázásba kezdtek:

Virágos kenderem elázott a tóba,

Ha megcsaltál, hozzánk ne járj a fonóba!

Vékony a len szála, el is szakad könnyen;

Hittem a szavadnak, meg is bántam szörnyen.

Ne lesd el az orsóm, mert ki sem válthatom!

Úgy fáj az én szívem, hogy ki sem mondhatom...

Majd amikor nem fáj az én szívem tája:

Megmondja, megmondja temetőm fejfája!

⁸ Adatközlő: Szendrei Sándor Putnok, (szül. Dövény, 1921. + Putnok, 1995.)

⁹ Adatközlő: Czákó István Hét

Kérdezi Hamvay:

– *Tudjátok-e, hogy ki írta ezt a szép nótát?*

Nem tudták megmondani.

– *Az a híres keleméri pap írta, Tompa Mihály, a költő. No látjátok, ő lenne jó nekünk. Meg kellene választani!*

Megálltak. Megvárták, míg az öregek is felzárkóztak hozzájuk. Akkor ott, a csillagos ég alatt elhatározták, hogy meghívják maguknak Tompát papnak. Másnap Hamvay lóra ült. Felkereste Tompát Keleméren és átadta a hanvaiak meghívását.

Tompa a meghívást elfogadta. 1851. szeptember 1-jén be is köszönt Hanvára.

Tompa a kassai börtönben

Tompa kassai fogsága

– Nagy sora volt annak! – így kezdte Babus Danyi bácsi.

– Tompa éppen Kassán raboskodott, amikor Ferencz Jóska a városban vendégeskedett. Láttam is, hogy hol volt bebörtönözve, megkerestem azt a helyet, amikor katona voltam. Szóval, én láttam azt a nagy házat, amibe ő ült, ami börtön volt akkor. Ő, Ferencz Jóska volt akkor a császár. Császár volt csak, nem király. Kérdezgette, hogy kik vannak elzárva, meg hogy kinek mi a bűne. A végén oszt megparancsolta, hogy Tompa Mihályt vigyék elébe. Tompa akkor már nem volt mináluónk, akkor má hanvai pap volt. Igaz, hogy a' sa, mert úgy hirtelt, hogy levették a váláró a reverendát. Le, amié a Gólyához verset írta, azé.

Ahogy Tompát a császár elé kísérték, ő megkérdezte tőle:

– Te nyakas kálvinista pap, mért nem engedelmeskedel az úrnak?

Majd ráparancsolt, ne vonakodjon, engedje, hogy a láncát levegyék a kezéről.

Tompa nem félt akkor se, versbe felelt neki:

A rab nem rab lánc nélkül,

A pap se pap palást nélkül,

A király se király korona nélkül!

Egy szó kevés, de Ferencz Jóska annyit se tudott magyarul. Később se sokat, az igaz. Fordították neki, amit Tompa mondott. Minden színt játszott, ahogy válaszának értelmét nehezen felfogta. Feldühödve ordította, hogy kísérjék ki azonnal ő elöle. Zárják el, hogy napfényt se lásson, míg ő nem ítélkezik felette. No, szóval mindenki azt gondolta, hogy a hóhér kezébe adja.

A császár öfelségét meg karonfogva támogatták ki. Roskadozott a méregtő, Tompa olyan méregbe hozta. Azt hitték a körülötte lévők, hogy gutaütést kapott. De ahogy magáho tért, ézibe jobb belátásra jutott. Megmásította a parancsot. Kiadta, hogy Tompát engedjék szabadon, mégpedig azonnal. Ugy is lett, de utána még hosszú évekig figyelték minden lépését. Hamvát csak a bíró engedelmével hagyhatta el.¹⁰

Mikor Tompa Mihály a Gólyához című versét írta Kassán börtönbe zárták érte. Megláncolva töltötte a fogságát. Később, amikor láncát le akarták venni, ő nem hagyta.

I. Ferenc József volt akkor a király. Történt, hogy Kassán járt és megtudta, hogy Tompa ott láncban raboskodik. Maga elé rendelte és megkérdezte:

– Miért nem engedi, hogy láncát levegyék?

Tompa röviden így válaszolt:

– Ki látott már rabot lánc nélkül,

Királyt korona nélkül?

¹⁰ Adatközlő: Babus Dániel Gömörszőlős

A király nagyon szégyenlette a dolgot. Tudjuk, hogy korona nélkül uralkodott még akkor. Szabadon is engedte Tompát percnyi késedelem nélkül.¹¹

Tompa és Darvas Pál barátsága

Amikor Tompa beköszönő ünnepségét tartotta a hanvai templomban, jelen volt a falu apraja-nagyja. Ott volt Darvas Pál is. Aki mert Tompa meghívását a másik földesúr, Hamvay Károly kezdeményezte, más jelölt pályázatát támogatta. Darvas csak szűkebb környezetének – cselédeknek és napszámosainak szavazatát tudta maga mellé állítani. Hamvay viszont a falu armalista családjainak és zsellérjeinek szavazatát is bírta. Így Tompát nagy többséggel választották meg.

Az istentisztelet után Tompa kezét fogott mindenkivel. Darvas Pállal is, aki – ahogy emlegették – felszisszent a kézszorításra. Durván rá is támadt Tompára:

– Hogy mert idejönni Tiszteletes Úr! Mikor tudta, hogy én nem akartam?

Hamvay ennek hallatára Darvasra szólt:

– Pál!

– No, de kitűrtam már én innét más papot is, magát is kitűrom! – folytatta Darvas.

Tompát nagyon megdöbbentette ez a durva támadás. Rövid gondolkodás után a jelenlévők hallatára így válaszolt neki:

Tudja, Tekintetes Úr, hogy disznó az, aki túr!

Ha az úr kitúrja a papját, klasszifikálja magát!

Darvas igen meglepődött a rögtönzött válaszon s elnevette magát. Magához ölelte és így szólt hozzá:

– No jól van, Isten hozta, tiszteletes Úr!

Attól kezdve jó barátok lettek. A rozoga parókia szemben állt a Darvas-kúriával, így gyakori vendégei lettek egymásnak.¹²

Tompa remek rögtönzése némi eltéréssel Keleméren is fennmaradt.

1959. szeptember 28-án a Tompa Emlékház megnyitása utáni közebéden a nap méltatása, több pohárköszöntő elhangzása után Csiszár Sándor gömörmszőlői tanító kért szót. Családja Soldos Emília falujából, a Hanvával szomszédos Runyáról került ide. Tompa hanvai beiktatásának eseménysorát idézte. Elmondta, hogy a költő papot és feleségét Hamvay Károly hanvai földbirtokos, az ottani egyházközség főgondnoka négylovas kocsival vitte Kelemérről Hanvára. A hosszú egyházi szertartás végeztével a templom előtt került sor egy másik földesúr, Darvas Pál meleg hangú köszöntőjére.

Tompa válaszára ő így emlékezett:

Disznó állat amely túr!

Hallja ezt a téns úr?

Az, ki kiturja papját,

*Klasszifikálja magát!*¹³

Tompa és Darvas Pál barátsága korántsem volt olyan felhőtlen, mint ahogy azt dr. Madarász László az iménti epizódnál említette.

¹¹ Adatközlő: Hubayné Bodon Gizella Gömörmihályfalva, 1959.

¹² Adatközlő: Madarász László Budapest

¹³ Az epizód leírása megtalálható Panka Károly Tompa az anekdoták tükrében. Sergely Rezsóné kiadása, Budapest, 1940. című könyvében, 32–33 p., Sulyok János közlése. Tompa válasza itt a következő:

A disznóaz, aki túr!
Hallja, tekintetes ur!
Az ur kiturta papját,
Klasszifikálta magát!

Bizonyság erre Tompa Fekete könyve. Ebben Darvas Pál számos rossz tulajdonságát fősvényességét, embertelenségét és taszító faragatlanságát humoros történetekben ecseteli a költő. Ezek között a 12. sorszám alatt található az a sírvers, amelyet méltatlan hívéről *végbizonyítványként* állított ki a költő:

Darvas Pál epitáphiuma

Tetemid megsiratlan

Itt hevernek

Gazdag voltál.

Hatvan évnél

Tovább élve:

Te nem éltél

Sem hazádnak

Sem Isten – sem

Embernek!

Mondanom se kell, hogy a verset nem vették fel Darvas Pál fejfájára.¹⁴

Történetek Tompa nagy testi erejéről

Zádorfalva és Ragály között történt.

Az egyik közeli uraság fogata elakadt a tengelyig érő sárban. Az odagyült kocsisok az ostor boldogabb végével *biztatták* a két párát, sőt maguk is tolták a szekeret, nyögésig. Eredmény nélkül.

Tompa fogata ekkor érkezett oda. Leszállt kocsijáról. Odament a lovakhoz, megveregette, megnyugtatta őket, majd vállát a lócsnek vetette. Kérte, hogy szólítsák a lovakat. Rövid bajjal kikerült a szekér.

– Ezt egy papnak nem kellett volna! – szólt a megsegített kocsisok egyike, köszönés helyett, elismerve a költő-pap nagy testi erejét.

Ezt meg kell tenni, ha az ember bajban talál valakit, bármikor, bárki legyen is az! – válaszolta Tompa.¹⁵

Tompa korában még földút vezetett Hanván keresztül.

Egyszer éppen a paplak előtt ragadt a sárba egy jól megrakott szekér. Tompa ezt látva kiment és egyből kiemelte a kátyúból, majd így szólt a kocsishoz.

– Fiam! Máskor több zabot adj a lovadnak, mert legközelebb téged foglak be helyette.

Tompa és kocsisai (Az indulatos Tompa)

Ez a történet több változatban él a szájhagyományban.

Tompa egyszer nagyon megharagudott a kocsisára. Poczor János volt a kocsis neve. Nem akart szót fogadni Tompának, aki azt kérte, hogy vigye át a szomszédos ekléziába.

– Én nem ütlek meg fiam, üsd meg te magadat! – kiáltott Tompa, miközben fél kézzel megkapta és kipenderítette az udvarra.

Kocsisa, ahogy felkelt és összeszedte magát, szó nélkül engedelmeskedett és sietve előállt a fogattal.

A másik kocsisa Pucsok Péter volt. Ő tizenöt évet töltött Tompa szolgálatában. Könnyű dolog számba venni, hogy a költő-pap hanvai éveit kettő híján kiszolgálta.

¹⁴ Adatközlő: Csiszár Sándor Szuhafő

¹⁵ Adatközlő: Szabó József ny. ig. tanító 1965.

Pucsock Péter púpos kis ember volt. Ő lett volna, akit az indulatos Tompa ledobott az ámbitusról? Kevesen tudják, hogy miért tette, hogy pap léteire így megfélelvezett magáról. Sokat póruul járt, míg megtanulta, hogy az emberekre oda kell figyelni. Addig bizony sokat meglopták, megrövidítették. Így járt Keleméren is, amikor még ott lakott, amíg el nem csapta a javait hűtlenül kezelő egyházfit. No, ez egy más történet.

Szóval, valahogy így volt ez Péterrel, a kocsisával is.

– Hallod-e Péter?

– Hallom, tiszteletes Úr – mondja.

– Rossz a lovam, jó a disznód, ezt akarom mondani.

– Nem értem, nem értem, sehogy se értem – így Péter.

– Nem-e? Rossz a lovam, csak csontja, meg a bőre. A disznaidon meg reng a hús!

Érted-e már, hogy miről van szó?

Péter erre oszt elkezdte a méltatlankodást, hogy ő becsületes ember, hogy mit gondol ő róla a pap. Annyira belejött, hogy már a káromkodást is szórta, jól megcifrázta.

Erre Tompa is bosszús lett. Mégpedig nagyon. Megkapta Pétert, hátán az ujjasánál fogva, kitartva a magas ámbitusról, szépen leejtette.

– Nem ütlek meg Péter, üsd meg te magadat! – ahogy mondják, ennyit mondott csak.

Mondják, hogy Tompa kocsisa a meghagyott időre nem állt elő. Tompa temetésre készült. Ingerült volta ezzel magyarázható.

– A halott nem várhat, el kell temetni! – mondván, lelódította a verandáról a figyelmetlen kocsis.

E szájhagyománynak van még egy változata, ami szerint ez a sajnálatos esemény nem Hanván, hanem Keleméren történt.

Köztudott ugyanis, hogy az 1844-ben egy haj alatt épült magtár és Tompának irodalmi műhelyül szolgáló káplánlakás *Az én lakásom* című versében megénekelt rozott paplak és a templom közötti domboldalon áll, két méteres mellvéddel. A kelemérik úgy tudják, hogy ez volt a színhelye a Tompa indulatos természetére valló eseménynek.

Tompa a putnoki országos vásárra készülve két kocsisának kiadta, hogy rakják meg a szekeret búzával.

Reggelre kelve látta, hogy a szekér rakatlanul, üresen áll. Szó nélkül hozzáfogott a rakodáshoz. Indulatát magába fojtva, fél kézzel hanyta fel a zsákokat. Tízet egymás után, egy szuszra.

Mikor készen volt vele, előszólitotta a kocsisokat. Őket pedig feltette a zsákokra, egyenként, nehezéknak. Nem valami kíméletesen. Nem, – azt mondhatom. De a kocsisok nem szóltak egy szót sem. Megszeppeven hallgattak.

A bakra Tompa ült, ő hajtotta a lovakat, nem a kocsisok. Így maradt fenn a nép száján.

Tompa igen sokszor *szükibe* volt a tüzelőnek. Meg is fagyhatott volna fiatal feleségével együtt, ha nem rest kimenni a Hegyeshegyre, meg a bakóra egy-egy hát fáé.

Mer a hívei nem igen gondoskodtak róla, pedig voltak hozzá elegenden. Keleméren is meg Poszobán is. Se az urak nem törődtek vele, nekik pedig volt erdejük bőven.

Kétszer melegegett ő is a fánál, mint a szegény emberek: amikor hozta, meg amikor tüzelt vele.

Történt, hogy amikor Tompa egyszer igen *felkötött* (jó hát fát hozott), egy öregaszszony meg is jegyezte:

– Úgy elnéztem ezt a szegény papot... annyi fát magára kötött, hogy elég lett volna egy számúra is.¹⁶

Paptársai közül sokan elmarasztalták Tompát, hogy más vallású és más nemzetiségű papokat kitüntető barátsággal fogad és látogat. Ez igaz volt, mert gyakorta vendégeskedtek nála szepességi tót és német ajkú lutheránus papok. Ő maga is számos esetben megfordult a jászóvárosi prépostságban, vagy a rozsnói püspökségen. Volt, aki keményen a szemére is hányta ezt a pap-költőnek.

Tompa vallási türelmet, más nemzetiségűek irányában nagy megértést kért tőlük. Higgadt, rövid érvelése ez volt:

– Egy az úr nyája, ha más akolba jár, akkor is.¹⁷

Az egyik gömöri falu eklézsiájában az volt a szokás, hogy a pap-tanítói állásra pályázók lovukat a parókia kapufélfájához kötötték. Közülük, akit megkedveltek a hívek, annak lovát bekötötték, jó szénát adtak neki, megabrakolták, meg is itatták. Ez volt a jele, hogy kire esett a választás.

Tompa akkortájt került Bejébe.¹⁸ Elvágott onnan, ezért a megüresedett papi állásra ő is jelentkezett. Lóháton ment a választásra. Megérkezvén ki is kötötte, ahogy a hagyomány diktálta. Ám az ő lovára nem gondolt senki. Étlen, szomjan maradt.

Tompa azonban hamarosan elkerült Bejéből. A kelemériek hívták meg, mégpedig egyhangúlag, amit ő el is fogadott.

Nagy beteg volt már Tompa, amikor ez történt

A fősvény Darvas Pál kerítése annyira tönkrement, hogy muszáj volt mást csináltatnia. Beszélték, hogy mesterei – talán azért, hogy bérüket jobban kiérdemeljék, mások szerint inkább azért, hogy Pál urat ingereljék – ácsolás közben a kelletténél jóval többet kopogtak. Verték a szeget kíméletlenül, egymással versenyt, Dongott a palánk, mintha tucatnyi dobot vertek volna.

Nem gondolták ők, hogy a szemközt lakó beteg idegzetű Tompa az akit a kopácsolás több mint ingerel, kínoz inkább. Szegény Tompa nem is bírta soká. Befogatott és Runyára – felesége szülőfalujába – vitette magát. Csak akkor ment haza, amikor megüzenték neki, hogy készen áll Pál úr kerítése.¹⁹

Lagzi volt Hanván. Amikor az esküvőre vonultak a cigány a templom ajtajáig kísérté a násznépet. Ez volt a szokás, így van ma is.

A legények nem mentek be az esküvőre, kinn maradva nótát parancsoltak a cigánynak. Szóval idogáltak, dallároztak, húzta a cigány a fülükbe. Eszekbe se jutott, hogy csendbe legyenek, míg benn az esketés folyt.

Tompa új pap volt még Hanván, akkoriba került oda Kelemérből. Így hát nem ismerték eléggé. Nem tudták, hogy milyen kemény ember ő, fiatal pap létére. Hallgatta, hogy mi folyik kint, de nem soká tűrte. Kis időre abbahagyta az eskettetést, kiment és szigorú szavakkal megdorgálta a mulatozókat.

– Utolsó legyen! – ezzel hagyta ott őket.

Nem is történt meg többet – mondhatom.²⁰

¹⁶ Adatközlő: Fükő László Kelemér, 1961.

¹⁷ Adatközlő: Madarász László Budapest

¹⁸ Adatközlő: Nagyferenc Katalin Rimaszombat

¹⁹ Adatközlő: Vörös Attila Rimaszombat

²⁰ Adatközlő: Igó Aladár Hanva

„'48-ba, amikor a gömöri zászlóaljat verbuválták, akkor volt az én anyai nagymamának a nagyapja tizennyóc esztendő. Erős kötésű, vállas gyerek volt. Koráná többnek nézett ki.

Rimaszécs volt akkor a környék főhelye. Ott folyt a toborzás, zeneszó mellett. A tiszték a nagy téren, háziponyvából összeállított sátrakba tanyáztak. Ő is odaállt eléjük, de úgy hogy a szülei semmit se tudtak a szándékáról. Be is vették szépen. Csak akkor szólt, amikor már rukkolni kellett. Ment a többivel.

Tompa Mihály eskette fel őket, aki akkor még bejei pap volt. Ő is velük vonult, mert ő lett a gömöri zászlóalj lelkésze. Neki má jó ismerőse volt, akkor, amikor osztrák Hanvára került.

Az én őszömré szomorú időszak köszöntött, amikor haza került. Egy álló évig bujdosott a baraccai erdőben. Aki egyből haza merészkedett, azt meg több esztendőre elvitték, a császárt szolgálni.”²¹

Ezt a történetet Szakáll esperes úr beszélte el nekem. Ő meg egyik volt tanáráról hallotta, annak a nagyapjával történt, Tompa utolsó évében.

„Elsős diák voltam Patakon. Tornaljáró és Hanvára mentem mendikásnak. Gyalog tettem meg az utat.

Tompa írt egy levelet Török József nevű tornaljai orvosnak. Ő kezelte Tompát. Lehordta benne mindennek.

– Nem tudjátok a bajomat!

– Nem tudtok semmit!

No ilyenek voltak a levélben, meg még csúnyább szemrehányások is. Szépen megkért, hogy vigyem el a címzettnek. Tompáné és a káplán sejtették, hogy mi lehet a levélben. El akarták kerülni a bonyodalmat, ezért elkérték tőlem a levelet és csak az üres borítékot adták vissza. Óvatosságuk igencsak helyénvaló volt, mert Tompa útnak indulásom előtt előbbre állt és keményen kérdezte:

– Fiam! Viszed-e a levelet?

Vittem én, – ahogy mondom – csak az üres borítékot, mert csak az volt nálam.”²²

Az uradalmi aratók már három órákor talpon voltak, akár vágni, akár kötni mentek. Kötni is korán kellett, hogy ne törjön az élet.

Beszélték, hogy igen sokat találkoztak Tompa tiszteletes úrral, aki pitymallatkor már a mezőt járta. Bottal járt, mert fáj a lába. A hóna alatt téka volt mindig, amibe mindjárt beírta, ha valami az eszébe jutott.

Így járt-kelt ő a hanvai határon, már uram virradta előtt, még az aratókat is megelőzve a felkelésben.²³

Tompa Mihály legkedvesebb éneke

„Tóth Sándor, a Kazincbarcika-Alsóvárosi Református Egyházközség lelkipásztora levéllel kereste meg körünk vezetését. Kérte, hogy Tompa Mihály élete és költői munkássága című vándorkiállításunkat mutassuk be az ottani Református Társas Körben. Kérésének örömmel eleget tettünk. A kiállítás megnyitása 1997. november 26-án történt.

A megnyitást követően beszélgetés közben hozzám jött Szabó Imréné szül. Juhász Piroska. Elmondta, hogy szülőfalujában Radostyánban az ötvenes években Swinger Jenő volt a lelkipásztor. Ő vezette az egyházi énekkart. Több szólamra feldolgozva sok éneket

²¹ Adatközlő: Igó Aladár Hanva

²² Adatközlő: Igó Aladár Hanva

²³ Adatközlő: Igó Aladár Hanva

és dalt tanultak tőle. Ezek között volt – ahogy ő elmondta – Tompa Mihály legkedvesebb éneke is:

*Mennyben lakó én Istenem
Vedd füledbe dicséretem!
Téged dicsér egész világ,
Neked köszön a kis virág.
Erős vihar, kis gyenge szél,
Tenger, patak hozzád beszél.
Az ég, a föld telve veled,
Legyen áldott a te neved!”*

(Meglepő, hogy ez az ének nincs énekeskönyvben. De sorra megtalálható a határon túli református egyházakéban:

– A csehszlovák köztársasági magyar reformátusok használatára 1937-ben Pákrányban kiadott énekeskönyv 88. énekeként.

– Az amerikai magyar reformátusok használatára 1947-ben Chicagóban kiadott énekeskönyv 104. dicséretéként.

– A Királyhágó-melléki Református Egyházkerület 1955-ben Nagyváradon megjelentetett énekeskönyvében, a 100. énekként.)

E szép ének kedvessége vitathatatlan. Legutóbb dr. Ujszászy Kálmán professzor búcsúztatásán hallottam, a sárospataki református énekkar előadásában.